

Turkey's Neighbors in Early Republican Period in Geography Textbooks

Mustafa Sagdıç

Yildiz Technical University/ College of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education

Selim Hilmi Özkan

Yildiz Technical University/ College of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education

Abstract

The aim of this study is to present the approaches related to neighboring countries in establishment years of Turkish republic through geography textbooks. It was examined that Geography textbooks written for secondary education institutions in that period by means of document analysis from qualitative research designs. The method of content analysis was used for the analysis. The answers to the following questions were searched: (1) With which categorical features was Turkey's neighbors defined in the geography textbooks of the early republican period? (2) Which basic tendencies does the neighboring country perception of the Republic of Turkey contain? Among these findings; the neighboring republic of Turkey is under the influence of global centers of power as it is today. Trade relations with the neighboring republic of Turkey are not sufficiently developed. The new Republic of Turkey is not satisfied with the new political boundaries, including Mosul primarily determined by the First World War. The problems of Turkish communities left behind by the Ottomans are included in the textbooks. As a result, the findings were interpreted by considering the relevant literature. It has been able to obtain important information about Turkey's neighbors through textbooks from the official state resources of the early republican period thanks to this study.

Keywords: Geography, Textbooks, Turkey's neighbors, Early Republican Period

Inönü University
Journal of the Faculty of Education
Vol 19 No 3, 2018
pp. 159-174
DOI: 10.17679/inuefd.439189

Received : 29.06.2018

Accepted : 25.12.2018

Suggested Citation

Sagdic, M., Ozkan, S.H., (2018). Turkey's Neighbors in Early Republican Period in Geography Textbooks, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 159-174. DOI: 10.17679/inuefd.439189

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Textbooks, which were prepared under the Board of Education in accordance with Atatürk's principles and reforms, are key resources that reflect common dispositions of the government at the time. In this study, there was an intention to reflect the perception of neighbor countries during the establishment period of the Republic of Turkey. As educational policies were the most important actor in the country, in order to determine the new state of the Republic of Turkey's political opinions on this issue, it is crucial to analyze educational policies, which are being carried out and the textbooks are one of the key instruments of these policies.

Purpose

The aim of this study is to present the approaches related to neighboring countries in establishment years of Turkish republic through geography textbooks. The answers to the following questions were searched: (1) With which categorical features was Turkey's neighbors defined in the geography textbooks of the early republican period? (2) Which basic tendencies does the neighboring country perception of the Republic of Turkey contain?

Method

It was examined that Geography textbooks written for secondary education institutions in that period by means of document analysis from qualitative research designs. The method of content analysis was used for the analysis. The research universe comprise of the geography textbooks published in Turkey between the years 1925-1940. With this respect, the chapters *Europe and Asia* from the books *Bes Kita Cografyasi* by Faik Sabri Duran prepared in 1930 for high school year and the book *Buyuk Devletler ve Komsu Hukumetler* which Behcet Gucer and Faik Sabri Duran wrote together in 1933 for high school, *Turkey* titled textbook (1930 and 1932 editions), *Europe* entitled textbook (1929-1930), *Tatbikatli Cografya Dersleri* I. (1938-1939), II. (1940-1941) by Hamid Sadi (Selen) prepared for high school and middle school were analyzed.

Findings

The five sub-categories gathered from the textbooks were: Turkey's neighbors as in terms of (1) natural, (2) socio-cultural, (3) political, (4) economic and (5) historical relations. At the beginning of the 20th century, the natural elements in Turkey's neighbors in geography textbooks, were discussed in the framework of two basic economic factors, including *transport* and *agriculture*. Mountainous areas were caused significant cultural differences because they had limited transportation to a significant extent. Passages between the mountains had strategic precaution. Rivers were discussed according to their two main features. First was *river transport* and second is with respect to *irrigation of cultivated areas*. Because the transport system had not developed well enough, rivers were crucial especially in reaching out for the natural wonders in the inner parts of continents. It is also emphasized that rivers, which flow rapidly do not have much economical value. As a matter of fact, rivers were not being used for generating electricity at that time.

Political stability among the new countries emerging as a result of World War I had not yet been established sufficiently. There were still some uncertainties at the borders. Turkey's borders were also not the natural borders. Turkey was not satisfied with the boundaries. Mosul and its surroundings remained outside the borders of Turkey, was expressed in the textbooks of the new Republic of Turkey protested. The neighboring republic of Turkey was under the influence of global centers of power as it is today. The nation-state identity of the Republic of Turkey in the new textbooks were brought to the fore. In the textbooks, the ethnic characteristics of the nations were described in detail. Geography textbooks emphasized that the Balkans were a Turkic country, with deep traces of Turkish civilization on all sides of the Balkan Peninsula. The problems of Ottoman geography had been mentioned in textbooks. The majority of European countries in this period was emphasized that Turkey had less population, attention was drawn to the population problem. It was noted that the population structure of neighboring countries changed significantly for political reasons. Ethnic and sectarian differences in Iraq and Syria were emphasized. There was no political stability in the Balkans. It had a federative leadership consisting of local governments such as Syria, Lebanon, Damascus, Lazkiye and Jebel-i Dürüz (Havran), which were entirely French. Detailed information about the

Arabian Peninsula was given in the textbooks. Trade relations with the neighboring republic of Turkey were not sufficiently developed.

Discussion & Conclusion

As a result, the findings were interpreted by considering the relevant literature. It has been able to obtain important information about Turkey's neighbors through textbooks from the official state resources of the early republican period thanks to this study. This information can contribute to the analysis of current political, social, cultural and economic relations and the development of new strategies.

Erken Cumhuriyet Dönemi Coğrafya Ders Kitaplarında Türkiye'nin Komşuları

Mustafa Sağdıç

Yıldız Teknik Üniversitesi / Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Selim Hilmi Özkan

Yıldız Teknik Üniversitesi / Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde okullarda okutulan coğrafya ders kitapları aracılığıyla komşu ülkelere yönelik yaklaşımları ortaya koymaktır. Bu dönemde, okullarda temel derlerden birisi olarak okutulan coğrafya dersleri için yazılmış coğrafya ders kitapları nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Metinlerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada izleyen sorulara cevaplar aranmıştır: 1- Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'deki coğrafya ders kitaplarında Türkiye'nin komşuları hangi kategorik özellikleri ile tanımlanmıştır? 2- Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ülke algısı hangi temel eğilimleri içermektedir? Bu çalışmada elde edilen bazı bulgular şunlardır: Yeni Türkiye cumhuriyetinin komşuları çoğunlukla günümüzde olduğu gibi küresel güç merkezlerinin etkisi altındadır. Yeni Türkiye cumhuriyetinin komşuları ile ticari ilişkileri gelişmemiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti 1. Dünya Savaşı sonucunda belirlenen başta Musul olmak üzere yeni siyasi sınırlardan memnun değildir. Osmanlı bakiyesi Türk topluluklarının sorunlarına ders kitaplarında yer verilmektedir. Ortaya çıkan bulgular ilgili literatür göz önünde bulundurularak tartışılmış erken cumhuriyet döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşuları hakkında devletin resmi bilgi kaynakları arasında yer alan ders kitapları aracılığıyla önemli bilgiler elde etmek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Ders kitabı, Türkiye'nin komşuları, Erken cumhuriyet dönemi

Inönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 19 Sayı 3, 2018
ss. 159-174
DOI: 10.17679/inuefd.439189

Gönderim Tarihi : 29.06.2018
Kabul Tarihi : 25.12.2018

Önerilen Atıf

Sağdıç, M., Özkan, S.H. (2018). Erken Cumhuriyet Dönemi Coğrafya Ders Kitaplarında Türkiye'nin Komşuları, *Inönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 159-174. DOI: 10.17679/inuefd.439189

GİRİŞ

Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri tarihsel süreç içerisinde inişli ve çıkışlı bir seyir izlemektedir. 2015 yılında GMF (German Marshall Fund) tarafından Türkiye'de yaşayan 1000 kişinin katılımı ile yapılan *Türkiye'nin Algıları Araştırmasında*; Azerbaycan dışındaki komşu ülkeler için genellikle olumsuz görüşün hâkim olduğu belirlenmiştir. Ermenistan ve İsrail, yanıt verenlerin haklarında en olumsuz düşündükleri ülkelerdir (GMF, 2015). Türkiye, günümüzde dış politikada aktif bir dönem yaşamaktadır ve dış politika genel siyasi tartışmalar içerisinde en önde gelen konulardan biridir. Yine günümüzde Türkiye'nin, bölgesel bir yumuşak güç ve İslam dünyası için bir esin kaynağı olmayı hedeflediği düşünülmektedir. Bu çerçevede erken cumhuriyet döneminde ders kitaplarında geçen komşu ülkelere ilişkin yaklaşımların analiz edilmesi günümüzde ve gelecekte komşularla ilişkilerimizin şekillenmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus devlet olarak ortaya çıkmasında, şekillenmesinde ve oluşumunda, tüm benzer örneklerinde olduğu gibi, temel enstrüman eğitimidir (Hesapçioğlu, 2009). Eğitimin, ulus devlet oluşturmak için yapılan devrimler ve bu devrimlere göre şekillenen eğitim politikalarını yerleştirmek için kullandığı en temel araçlarından birisi ders kitaplarıdır. Nitekim ders kitapları Maarif Vekâleti'nin denetiminde, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun olarak hazırlanan, devletin genel eğilimlerini yansıtan önemli kaynaklardır. Ders kitaplarında, Türkiye'nin ulus-devlet anlayışını yerleştirmek için gerekli bilgi ve değerlerle, modernitenin önermeleri yalın ve didaktik biçimde yeniden üretilmiştir (Doğan, 2011).

Ayrıca ders kitapları geçmişten günümüze eğitim-öğretim sürecinin önemli öğelerinden biri olmuştur. Multimedya bilgisayarlar, uzaktan eğitim ve diğer birçok yenilikçi teknolojik gelişmelere rağmen, ders kitapları eğitim materyali olarak önemini hala korumaktadır (Alves vd., 2013). Hatta bilginin arttığı ve hızla yayıldığı günümüzde, gerekli temel kavram, bilgi ve becerilerin öğretilmesi ve öğretim planlarının gerçekleştirilmesinde ders kitapları yeni bir rol kazanmıştır. Ders kitaplarının akademik araştırmalar için de kaynak olarak değeri giderek artmaktadır (Copeaux, 2006). Okullarda okutulmasına izin verilen ders kitapları, ülkenin eğitim politikalarını yansıtan önemli dokümanlardır.

Mevcut araştırmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri coğrafya ders kitapları aracılığıyla incelenmiştir. Coğrafya öğretiminin temel amaçlarından biri mevcut dünya konjonktüründe milletlerin birbirlerine muhtaç olduğunu ve birbirleriyle iş birliği yapmak zorunda oldukları gerçeğinin kavratılmasıdır. Ayrıca coğrafya ders kitapları içinde buldukları toplumların kültürlerini yansıtmaya en yatkın materyallerdir (Graves ve Murphy, 2000).

YÖNTEM

Bu çalışma da kullanılan yöntem doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin içerik analizine dayanmaktadır. Doküman incelemesi, çalışılacak konular ile ilgili yazılı ve basılı belgelerin analizini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu yöntem çoğunlukla, araştırmacının amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılmaktadır (Çepni, 2007).

Araştırmacının evrenini 1925-1940 yılları arasında Türkiye'de basılan coğrafya ders kitapları oluşturmuştur. Örneklem seçiminde seçkisiz örneklem yöntemi ve seçkisiz örneklem seçiminde ise nitelikli ya da ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede cumhuriyetin kuruluş dönemindeki coğrafya ders kitaplarının yazımında öncü bir rol üstlenmiş olan Faik Sabri Duran'ın 1930'da basılan, lise 2. sınıf, 1. devre ve muallim mektepleri 3. sınıf için hazırladığı *Beş Kıta Coğrafyası* adlı serinin *Asya ve Avrupa* ciltleri ile; eski Galatasaray Lisesi müdürlerinden Behçet Güçer'in Faik Sabri Duran'la birlikte 1933'te lise 2. sınıflar için hazırladığı ve Devlet Matbaası tarafından basılan *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler* adlı ders kitapları, Darülfünun muallimlerinden Hamit Sadi (Selen)'nin lise ve orta mektepler için hazırladığı, *Türkiye* başlıklı ders kitabı (1930 ve 1932 baskıları), *Avrupa* başlıklı ders kitabı (1929-1930), *Tatbikatlı Coğrafya Dersleri I.*(1938-1939), *II.* (1940-1941) kitapları analiz edilmiştir.

Faik Sabri'nin, Behçet Bey ile beraber hazırladığı *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler* adlı eserin birinci cildi 1931 yılında İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılmış ve Maarif Vekâleti tarafından lise 2. sınıf ders kitabı olarak okutulmuştur. Aynı eser 1933'te ikinci cildi ile beraber tekrar yayınlanmıştır. 1939'da ise yeni alfabe ile yeniden düzenlenerek basılmıştır. *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler* adlı eser, bir ders kitabı olarak zamanının Türkiye'sinin küresel ve bölgesel bakışını yansıtan, ülkeleri fiziki ve beşeri özellikleri ile detaylı bir şekilde tasvir eden, yine ülkelerin öne çıkan özelliklerini öncelikle vurgulayan, fotoğraflara ve haritalara çokça yer veren önemli bir eserdir.

Tablo 1.

Çalışma Kapsamında Analiz Edilen Ders Kitapları

	Ders Kitabının Adı	Yazar(lar)ı
Doküman 1 (D1)	Beş Kıta Coğrafyası, Asya (1930)	Faik Sabri (Duran)
Doküman 2 (D2)	Beş Kıta Coğrafyası, Avrupa (1930)	Faik Sabri (Duran)
Doküman 3 (D3)	Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler (1933)	Behçet Güçer, Faik Sabri Duran
Doküman 4 (D4)	Türkiye (1930)	Hamit Sadi (Selen)
Doküman 5 (D5)	Avrupa (1930)	Hamit Sadi (Selen)
Doküman 6 (D6)	Tatbikatlı Coğrafya Dersleri I (1939)	Hamit Sadi (Selen)
Doküman 7 (D7)	Tatbikatlı Coğrafya Dersleri II (1941)	Hamit Sadi (Selen)
Doküman 8 (D8)	Devletler Coğrafyası (1940)	Behçet Güçer

Doküman incelemesi beş aşamada yapılmıştır; (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliğin kontrol edilmesi, (3) dokümanların anlaşılması, (4) verinin analiz edilmesi ve (5) verinin kullanılması (Forster, 1995). Birinci aşamada ilgili dönemde okutulan coğrafya ders kitapları incelenmiş ve bu ders kitaplarının Türkiye'nin komşuları ile ilgili bölümleri tasnif edilmiştir. Özellikle şu sorulara cevap aranmıştır.

1- Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'deki coğrafya ders kitaplarında Türkiye'nin komşuları hangi kategorik özellikleri ile tanımlanmıştır?

2- Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ülke algısı hangi temel eğilimleri içermektedir?

Daha sonra ele alınan konular birbirleri ile karşılaştırılmış, coğrafya biliminin temel araştırma konuları da dikkate alınarak derinlemesine analiz edilmiş ve (1) *doğal*, (2) *sosyokültürel*, (3) *siyasi*, (4) *ekonomik* ve (5) *tarihsel ilişkiler* açısından Türkiye'nin komşuları olarak 5 ana tema belirlenmiştir. Bu kategoriler her iki araştırmacı tarafından teyit edilmiştir.

Bu ana temalara ilişkin başlıkların altında ders kitaplarındaki ortak bilgi, düşünce ve yorumlara yer verilmiştir. Ayrıca metin içinde ilgili ders kitaplarından alıntılar da kullanılmıştır.

BULGULAR

Erken cumhuriyet döneminde yazılan coğrafya ders kitaplarının komşu ülkelere ilişkin yaklaşımlar yönünden analizi sonucunda belirlenen 5 ana tema ile ilgili bulgular aşağıda sunulmuştur:

Doğal Özellikler Açısından Türkiye'nin Komşuları

Ders kitaplarında Türkiye'nin komşularının fiziki özellikleri; *ülkenin sınırları ve yüzölçümü, yeryüzü şekilleri, iklim özellikleri ve nehirler* şeklinde 4 ana başlık altında değerlendirilmiştir. Ülkelerin doğal özellikleri, bölgeselci bir yaklaşımla incelenmiştir. Örneğin; İran dört (*Kuzey İran, Güney İran, İç İran yaylaları ve çöller*), Yunanistan beş (*Kitasal Yunanistan, Elen Makedonyası, Orta Yunanistan, Mora yarımadası, Adalar*) doğal bölgeye ayrılarak incelenmiştir. Yine ülkelerin doğal özellikleri *çevreci determinist* bir yaklaşımla ele alınarak doğal unsurların beşeri etkilerine vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin batısındaki *Ege Denizi, Adalar Denizi* olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının önemine fazlaca vurgu yapılmıştır. Komşu ülkelerin coğrafi özellikleri, Anadolu ve Avrupa ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Kafkasya; Alpler ile hem doğal açıdan hem de beşeri açıdan mukayese edilmektedir. İran'la ilgili olarak;

"Anadolu'dan daha yüksek ve daha geniş bir yayladır. İran'ın Türkiye'ye yakın Azerbaycan eyaletleri, Doğu Anadolu'nun devamı niteliğindedir. Hazar Denizi kıyılarındaki ormanlar Doğu Karadeniz kıyılarını hatırlatır" denilmektedir (D. 6, s. 33).

Yeryüzü şekilleri iki ana başlıkta ele alınmıştır: *Dağlar ve ovalar*. Dağlar özellikle ulaşımı zorlaştıran doğal engeller olarak değerlendirilmektedir.

"Vardar ve Meriç vadileri dağlık araziye parçalara ayırmakta, kara ve demiryollarının güzergâhlarının oluşturulmasını sağlamaktadırlar" (D. 5, s. 21).

"Balkan Dağlarının güney yamaçları oldukça diktir. Ancak Balkan Dağları hiçbir zaman kavmi bir hudut teşkil etmemiştir" (D. 6, s. 11).

"Sofya 560 m. yüksekte, kenarda bir şehir olmasına rağmen Balkanları yaran bir vadi üzerinde olması nedeniyle hükümet merkezi yapılmıştır" (D. 6, s. 11).

"Rodop dağları çok önemli bir engel. Filibe önemli bir merkezdir. Buradan Viyana'ya kadar devam eden demiryolu önemlidir" (D. 6, s. 11).

Ders kitaplarını incelediğimiz zaman bu kitaplarda stratejik öneme sahip geçitlere özellikle vurgu yapılmaktadır. Örneğin İskenderun Halep arasındaki *Bilan Geçidi*, Balkan Dağları üzerindeki *Şıpka Geçidi* gibi. Şıpka Geçidi'nde, 1877 yılında Türklerin Ruslara karşı kahramanca müdafaasına değinilmektedir. Ayrıca Kafkasların yüksek ve kışın geçilmesi zor geçitler oluşturması ve askeri önemi vurgulanmaktadır. Kafkasların doğal ve beşeri açıdan bir set oluşturduğu ve iki farklı dünya meydana getirdiği ifade edilmektedir. Kuzeydeki

kısımın daha Avrupai özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir. Aksine Türkistan'dan bahsedilirken, Türkistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinde topografik engellerin olmamasının etkisi vurgulanmaktadır.

"Kafkas silsilesinin müstahkem dar vadilerinde yerleşmiş olan halk 19. Asrın ortalarına kadar Ruslara karşı kırılmaz bir mukavemet göstermişlerdir." (D. 3, s.197).

"Türkistan ile Rusya arasında tabii engellerin olmaması, buranın istila edilmesini kolaylaştırmaktadır." (D. 3, s. 209).

Ders kitaplarında ovalık alanlar ise tarımsal verimlilik açısından değerlendirilmiştir. Bulgaristan'daki *Kızanlık Ovası*'nın tarımsal önemi özellikle vurgulanmaktadır. Balkanlar ile anti Balkanlar arasında; Sırbistan'da başlayıp, Bulgaristan'ı boydan boya geçerek Karadeniz altından Kırım'a kadar uzanan tektonik bir çöküntü alanından bahsedilmektedir. Bu tektonik çöküntü alanının daha kuzeydeki plato satırlarından doğal, beşeri ve ekonomik açılardan önemli farklılıklar gösterdiğine işaret edilmektedir. Dönemin ders kitaplarında Arap Yarımadası ile İran Yaylası arasındaki ova *Irak* ya da *Mezopotamya* olarak tanımlanmaktadır. Dicle ve Fırat'ın her iki yanında setler ve kanallar yapılarak arazinin tarıma kazandırılmakta olduğu ve Osmanlı zamanında başlayan set tesisatının kısmen ikmal edildiği belirtilmektedir. Irak ve İran'da köylerin ve şehirlerin pek seyrek olduğundan, uzun yolculuklarda kervanların tercih edildiğinden ve bu kesimdeki en önemli güzergâhların Tebriz-Tahran- Meşhed- Kabil yolu ile Tahran-Bağdat yolu olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca son zamanlarda Hazar Denizi kıyısından Basra Körfezine kadar bir demiryolu inşa edildiğine vurgu yapılmıştır. Balkanlarda Dinar Alplerindeki yoğun karstlaşma alanlarından bahsedilirken;

"Bu araziye taş memleketi anlamına gelen karst adı verilir. Bu taşlar arasında dolin adı verilen huni şeklinde binlerce çukur yer alır. Bunların büyüklüğüne polji adı verilmekte olup, başlıca yerleşim ve ziraat sahalarıdır. Bu geniş çukurlukların tabanları genelde düzdür ve burada biriken kırmızı renkli killi döküntüler pek verimli bir ziraat alanı oluşturur. Çok yağmur yağdığı vakit poljilerde muvakkat göller meydana gelir. Bilahare yavaş yavaş sular sızarak göl kurur. Bu göller bazen üç günde dolup seviyeleri yükseldiği halde ancak üç haftada boşaldıkları görülür" ifadeleri yer alır (D. 3, s. 52-53).

Ülkelerin iklim özellikleri de fonksiyonel olarak değerlendirilmekte ve yer yer kişileştirmeler ile okuyucunun ilgisini çekmek için öykülere yer verilmektedir.

"Irak'ta yazın 40-45 dereceye çıkan sıcaklıklar nedeniyle eskiden Kaldeliler zamanında olduğu gibi bugün de halk çoğu evde yer altına kazılmış mahzenlere çekilerek sıcaktan korunmaya çalışırlar. Kışın ise Anadolu yaylalarından Basra Körfezi'ne kadar önlerine hiçbir engel çıkmadan ilerleyen rüzgârlar, çölden geçen kervanların üzerine kum ve küçük çakıllar savururlar. Yakıcı kum çöllerinden ilerleyen kervanlara kılavuzlar bir müddet sonra dünya cennetine ulaşılacağını vadelerler. Burası Fırat ve Dicle'nin aşağı mecrasında kalan arazidir. Şattularap'ın denize döküldüğü yerde nehir, her yıl denizden 50-60 m. yer kazanır" (D. 3, s. 682).

Ders kitaplarında yer yer şiirlerden de yararlanılmıştır. Irak'ın ikliminden söz ederken, bir Arap şairinin ifadesiyle:

"Bu memlekette yüksek dağlar kışı başları üzerinde, ilkbaharı omuzlarında sonbaharı sinelerinde taşurlar ve yaz bunların etekleri dibinde uyuklar" denilmektedir (D. 1, s. 84).

Suriye'nin iklimi ile ilgili;

Sahil ovalarında kış o kadar mülayim geçer ki portakal, hurma gibi nazik meyveler açık havada yetişebilmektedir". Ayrıca, *"Beyrut'tan Şam'a giden yolda 2500 m.yi bulan yüksekliklerde kışın yağan karlar 3-4 m.yi bulmaktadır"*, denilmektedir (D.1, s.84-85).

Rusya iklimi ile ilgili olarak da;

"Rusya ikliminin birinci vasfı yek ahenk olmasıdır. Batıdan doğuya karasallığın artması ile büyük farklılıklar görülebiliyor. Baltık Denizi'nden güneydoğuya doğru karasallığın artmasına bağlı olarak artan kuraklık nedeniyle Hazar Denizinin sathı gittikçe alçalmaktadır" denilmiştir (D.3, s.140).

Bölgesel ayırmda iklimdeki ve dolayısıyla bitki örtüsündeki belirgin farkın etkisi vurgulanmaktadır. Fırat'ın doğusunda Diyarbakır, Van, Hakkâri ve Erzurum vilayetlerini kapsayan bölge *Cezire-i ulya* olarak isimlendirilmiş ve;

"Hurma ağaçlarının bittiği yerde Cezire-i ulya başlar", denilmiştir.

Bu bölge sınırının belirlenmesinde *Sincan Dağları*nın esas alındığı görülmektedir (D.4, s.124).

Ülkelerin doğal özellikleri ile ilgili en fazla nehirlerle vurgu yapılmaktadır. Ayrıca ülkelerin en önemli doğal servetinin nehirler olduğu vurgulanmıştır. Nehirler, çoğunlukla iki temel yönü ile değerlendirilmiştir. Birincisi *eyr-ü sefere uygunlukları*, ikincisi ise *tarım alanlarının sulanması* açısından.

Ders kitapları incelendiğinde görülmektedir ki özellikle Rusya da o dönem için en önemli nakil vasıtası *nehirlerdir*. Esasen ulaşım sistemlerinin yeterince gelişmediği bu dönemde, bilhassa kara içindeki zenginliklere ulaşmada nehirler hayati önem taşımışlardır (). Yaklaşık 3400 km. uzunluğu ile Rusya'nın ve Avrupa'nın en uzun nehri olan Volga nehrinin kaynağına yakın bir noktadan denize döküldüğü yere kadar çok önemli bir taşımacılık sahası olduğu vurgulanmaktadır. Geniş düzlüklerde mendirekler çizerek akan nehirlerin birçoğunun kanallarla birbirine bağlandığından söz edilmektedir.

"Don hakiki bir bozkır nehridir. İlkbaharda feyezan ettiği zaman pek geniş bir sahaya yayıldığı halde kurak mevsimlerde kum setleri arasında akan ince bir suya döner. Bir aralık Volga'ya 75 km. kalacak kadar yaklaşır. Lakin Don'un seviyesi Volga'nunkinden 42 m. yüksekte olduğundan henüz bu iki nehir bir kanalla birleştirememiştir. Esasen Donun soldan aldığı Maniç nehrinin yatağı Azak Denizi ile Hazar Denizi'ni evvelce birleştirmiş olan eski bir mecrayı göstermektedir" (D.3, s.146).

"Rus nehirleri Rusların en tabii düşmanları olan mesafeye karşı koyabilmeleri için pek ziyade işlerine yaramıştır. Bugün bile yolları pek nakıs ve fena olan memlekette nehirler mühim bir nakliye vasıtası teşkil eder. Kışları kızaklarla yazları gemilerle hep nehirler üzerinde dolaşılır. Ticaret ve medeniyet hep bu nehirleri takip etmiş, Dinyeper üzerinde Kiev, Volga ve kolları üzerinde; Vladimir, Moskova, Nijni Novgorod, Kazan gibi şehirler vücut bulmuştur. Yine bu nehirleri takip ile Rusluk dört cihete doğru tevessü etmiştir. Rus siyasetinin kâh batıya, kâh doğuya doğru teveccühe mütemayil görülmesi sureti ile ortaya koyduğu değişken ve kararsız siyasetin sebebini de yine nehirlerin çok farklı kollara ayrılmasında aramak gerekir" (D.3, s.149).

"Dinyeper Nehri tarihte büyük bir ehemmiyet kesp etmiştir. Herodot bu nehri Nile muadil addederdi. Bizanslılar bu yoldan Küçük Rusya'ya kadar ilerlemişler ve İskandinavlılar Karadeniz'e bu yoldan inmişlerdir" (D.3, s.146). Ders kitaplarında Rusya için çok önemli bir yere sahip olan Petersburg'un bir liman şehri haline getirilmesi için Büyük Petro'dan itibaren yapılan çalışmalara vurgu yapılmıştır.

Fırat ve Dicle nehirlerinin bölge için önemi detaylı olarak izah edilmiştir.

"Mısır'a hayat veren Nil olduğu gibi Irak'a hayat veren de Fırat ve Dicle'dir. Eğer Türkiye'nin yüksek dağlarında giden bu nehirler olmasaydı, Irak; Şam, Arabistan ve İran çöllerinden farklı olmayacaktı. İlkçağda Kalde, Elam ve Asur medeniyetleri nehir sularının kanallarla uzaklara taşıyarak pek parlak medeniyetler kurmuşlardır. Bugün de Irak'ın gelişmesinde geliştirilen sulama sistemleri önemli yere sahiptir". (D.1, s.73).

Fırat ve Dicle'nin su seviyesinin kararsızlığı ve akımın şiddetinin ulaşımı olumsuz etkilediğine vurgu yapılmaktadır. Nehir taşkınlarının da çok önemli bir ekonomik değer taşıdığı vurgulanmaktadır. Günümüzde bir enerji kaynağı olan nehirlerin o dönemde ekonomik değer taşımadığı ders kitaplarında vurgulanmaktadır. Nitekim bu dönemde akarsulardan elektrik üretimi için çoğunlukla istifade edilmemektedir. Nehir kenarlarına bağlı olarak yaşayan insanların zaman zaman doğal felaketlere maruz kaldıkları da görülmektedir. Çeşitli nehirler üzerinde kurulan bentler vasıtasıyla taşkınların kontrol edilmek ve sulama imkânlarının artırılmak istendiği görülmektedir.

Ders kitaplarında bitki örtüsü özellikle yoğun orman alanları dikkate alınarak tasvir edilmiştir. Balkan yarımadasının büyük bir kısmının ormanlık olduğu anlaşılmaktadır. Rusya ormanlarında bahsedilirken;

"Rusyanın milli ağacı huş ağacıdır. Bu ağaçlar Moskova civarındaki ovalara hoş bir manzara verir. Ormanların Rus ahalisine büyük faydası dokunur. İhlamur ağaçlarının kabuklarından çizme bile yapılır. Rusların milli şarkılarında Moğol istilasısı sırasında ormanların bir melce teşkil ettiği bilinmektedir. Rus milletinin ilk nüveleri de orman ortalarında doğmuştur", denilmektedir (D.3, s.154-155).

Sosyokültürel Özellikler Açısından Türkiye'nin Komşuları

Ders kitaplarında sosyokültürel özellikler; nüfus, etnik yapı, dil, din, gelenek ve görenekler ile mevcut yaşam şartları başlıklarında değerlendirilmiştir. Bu dönemin ders kitaplarının günümüz ders kitaplarına göre kültürel coğrafya açısından oldukça zengin olduğu söylenebilir. Türkiye tanımlanırken;

"Türkiye, Osmanlı saltanatının yıkılması üzerine Türk milleti tarafından kurulan yeni bir devletin ismidir. Bu devlet eski saltanat gibi muhtelif milletleri ve ülkeleri ihtiva etmeyip, millet ve memleket itibarıyla tamamen bir vahdet arz eder. Coğrafi bir tabir olarak Türkiye, yeni teşekkül eden Türk devletinin milli ülkesini ifade eder" denilmektedir (D. 4, s. 4).

Aynı zamanda Türkiye'nin Suriye, Irak, İran, Kafkasya, Güney Rusya, Balkan ve Mısır gibi medeniyeti ve ekonomisi itibarıyla birbirinden farklı ülkelere komşu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca erken cumhuriyet döneminde Türkiye, Avrupa ülkeleri içinde Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'dan daha az nüfusa sahiptir. Bugün Avrupa'nın en büyük metropolü haline gelen İstanbul o dönemde yaklaşık 700.000 nüfusu ile; Londra (7.500.000), Paris (4.500.000), Viyana (1.900.000), Moskova (1.800.000), Budapeşte gibi şehirlerin gerisindedir. Türkiye'de Rum, Ermeni ve Musevi nüfusu 400 bin civarında iken, Kürtçe konuşanlar ise 1 milyon civarında olduğu belirtilmektedir. 1930'lu yıllarda yaklaşık olarak Yunanistan 6 milyon, Bulgaristan 5 milyon, Suriye 2,5 milyon, Irak 3 milyon, İran 9 milyon ve Türkiye ise 13,6 milyon nüfusa sahiptir. Ders kitaplarında Balkanların etnik olarak oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır. Balkanlar'ın kuzeyinde Hırvatlar, Slovenler, Sırp, Romenler, Bulgarlar; batıda Arnavutlar, güneyde Yunanlar, doğuda Türkler çoğunluktadır. Ahalinin yaklaşık üçte biri Müslümandır. Tuna boyunca uzanan ovaların, Balkanların kuzey eteklerindeki taraçaların, Sofya, Kızanlık ve Köstendil ovalarının en yoğun nüfus bölgeleri olduğuna işaret edilmektedir. Sağlık bakımından daha elverişli olduğu belirtilen yüksek yerlerde nüfusun daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Bulgar kasabalarının büyük bir ekserinde evlerin Anadolu Türk evleri biçiminde olduğuna ve Türk eser ve izlerine her tarafta rastlandığına işaret

edilmiştir. I Dünya Savaşı'nın de temel nedenlerinden olan milliyetçilik akımlarının tesiriyle şekillenen yeni Balkan coğrafyasında ulusların etnik özellikleri de kitaplarda ayrıntılı olarak betimlenmektedir.

"Bulgaristan'da nüfusun % 84'ünü oluşturan Bulgar; sağlam bünyeli, iri yapılı, boyu ortadan ziyadece, yuvarlak kafalı, gözleri batık bir kavimdir. Irk itibariyle Finuvalar, Türkler ve Tatarlarla akrabalığı vardır". Ayrıca *"Bulgar, pek az hayalperver, pek çok çalışkandır. Nizam ve itaati sever. Göçebelikle asla alakası hiss olunmaz. Bulunduğu yere mihlanır. En hakir ve fakir Bulgar kulübelerinde bile bir manzarai hadariyet (yerleşiklik) görülür. Bulgar pek sabur ve mütehammildir"* (D. 3, s. 10-12).

Ayrıca zamanının Bulgaristan'ında Bulgarlar dışında Türkler, Rumlar, Romenler ve Musevi azınlıklara rastlanmaktadır. Nüfusun yaklaşık % 10'unu oluşturan Türklerin Deliormanlar bölgesinde ve ülkenin güneydoğusunda yaşadıklarına işaret edilmektedir. Ayrıca Varna ve Burgaz çevresinde 46000 Rum, Vidin çevresinde 75000 Romen, Sofya başta olmak üzere büyük şehirlerde ticaretle meşgul olan 42000 Musevi ve yine büyük şehirlerde 11000 kadar Ermeni nüfusa değinilmiştir.

Ders kitaplarında, günümüz Balkan Coğrafyasında en fazla Türk nüfusun yaşadığı Bulgaristan'da, büyük bir kısmı göç etmiş olmakla beraber 650 bin kadar Türk yaşadığı belirtilmektedir. Bulgaristan Türklerinin çoğunlukla çiftçi olduğuna ve çalışkan Türk köylüsünün ülke için faydalı ve üretken bir unsur olduğuna, ancak Türklerin yaşadığı eğitim sorunlarının onların yeterince ilerlemesine engel olduğuna değinmektedir. Bu çerçevede Bulgaristan Türklerinin gerek mali açıdan, gerekse ana dilde eğitim açısından artan eğitim problemlerine vurgu yapılmaktadır.

"Bulgaristan Türkleri ilk ve orta mekteplerde okurlar. Üç senede bir Türk cemaati tarafından seçilen Türk Maarif Encümenleri bu mektepleri idare eder. Bu mekteplerde malumatı vataniye dersleri dışındaki dersler Türkçe okutulur. Fakat iki seneden beri Bulgarca da okutulmaya başlanmıştır. Hükümet tarafından Şumnu'da açılan Türk Darülmualliminde tedrisat tamamen Bulgarcadır. Mekteplerin mali idaresi için hükümet desteği yok denecek kadar azdır. Bu nedenle Türk mektepleri güçlükle kendilerini idare edebilmektedir" şeklindeki ifadeler yer verilmektedir (D. 3, s. 12-13). Yine Türkiye'deki devrimlerin Bulgaristan Türklerini de etkilediği ve Türkiye'deki değişimi takip ettikleri vurgulanmaktadır.

Ders kitaplarında Yunanistan'ın nüfusu 1. Dünya Savaşı'ndan önce yaklaşık 2,5 milyon kadar iken savaştan sonra Makedonya, Selanik, Girit ve diğer adaları aldıktan sonra nüfusunun 6 milyonu bulduğu; ülke içinde Yunanlılar dışında Makedon, Romen, Arnavut ve Türk nüfusun yaşadığı ifade edilmektedir. Lozan Antlaşması ile Yunanistan'a yaklaşık 500 bin Rum'un gittiği, Yunanistan'dan ise 320 bin kadar Türk'ün Türkiye'ye geldiği belirtilmiştir. Bunların dışında Trakya'dan 260 bin, Bulgaristan ve Kafkasya'dan 100 bin kadar muhacirin Türkiye'ye geldiği ve toplam 2 milyon kadar muhacirin Yunanistan'a geçtiği ve bu muhacirlerin çoğunlukla Batı Trakya, Selanik ve Girit'e yerleştirildiği anlatılmıştır. Yine bu yıllarda uygulanan nüfus politikasının bir gereği olarak Atina ile Pire arasına önemli miktarda nüfus yerleştirildiğine değinilmektedir. Ayrıca I. Dünya savaşı'ndan evvel bilhassa Birleşik Devletlere yönelik göç akını da savaştan sonra azalmıştır. Ülke dışına yaşanan göçlerin geçim kaynaklarının azlığından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Yunanlılar kendilerine Helen deseler de, halkın eski Helenlerle pek alakasının olmadığından bahsedilmektedir. Ders kitaplarında Yunanistan'ın en önemli şehirleri olarak; antik eserleri ve müzeleri ile ünlü Atina, güvenli bir liman kenti olan Pire ve yine önemli bir liman kenti iken savaştan sonra adeta harabe haline gelmiş, eski bir Türk kenti olan Selanik öne çıkmaktadır.

Ders kitaplarında Rusya'nın 1897'de 129 milyon olan nüfusunun, 1914'te 140 milyona ulaştığı, ancak 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Besarabya'nın kaybedilmesi ile nüfusunun önemli ölçüde azaldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca toprağın iyi işlenmemesi, modern tarım makinelerine sahip olunmaması ve de bilhassa Musevilere karşı uygulanan şiddet nedeniyle ülkeden göçlerin yaşandığı vurgulanmış ve hükümetin ekseriya muhacirleri Sibirya'ya göndermeye uğraştığına değinilmiştir. Fakat çoğunluğu Musevi olan bu göçmenlerin ABD'ye göç ettiğinden söz edilmektedir. O dönemde Rusya'da yaşayan insanların antropolojik ve etnografik özelliklerine geniş yer verilmiştir;

"Ruslar orta boylu yuvarlak kafatasına sahip, geniş çehreli, sarışın ya da kestane renk saçlı, mavi ya da ela gözlü, yanak kemikleri ekseri çıkık insanlardır. Ruslar ırksal açıdan değilse bile kültürel açıdan üçe ayrılır. Büyük Ruslar; ekseriyeti teşkil ederler (80 milyon kadar). Moskova merkezleridir. Buradan yayılmışlardır. Bilhassa Volga vadisini takip ederek doğuya doğru ilerlemişlerdir. Boyları orta, hatta bazen kısa, geniş vücutlu ve kalın kemikli insanlardır. Büyük Ruslar sakın, uysal ve misafirperverdirler. Evvela Türklerin sonra Çarların emir ve nüfuzları altında yaşamışlardır. Çok votka içerler. Okuma- yazma bilenleri azdır. Mujik denilen köylüler izbe denilen evlerde yaşarlar. Çavdar ve yulaf ekmeği ile geçinirler" (D. 3, s. 159).

"Küçük Ruslar (28 milyon); uzun boylu yuvarlak kafalı, kara saçlı kara gözlü, çevik, faal ve sanatkâr kimselerdir. Daima ziyadar ufuklar önünde, parlak bir sema altında ve bozkırların rengârenk çiçekleri içinde yaşamaya alıştıklarından tabiaten pek neşeli insanlardır. Büyük Ruslardan ayrı bir lehçeye ve hususi, şahsi meziyatı havi bir edebiyata maliktirler. Kadınlarının dantelalarla müzeyyen pek süslü kıyafetleri vardır. Köyleri güzel, evleri temizdir. Beyaz Ruslar (5 milyon), Rusların en fakir ve geri kalmış olanlarıdır".

"Kazaklar ayrı bir millet değildir. Bunlarda Slavdır. Orta çağda Moskova Preslerinin zulmünden kaçmışlar, bozkırlarda dolaşmışlar; askeri bir güç oluşturarak Türkler ve Kırım Tatarları ile harp etmişlerdir. Nihayet Çarlık Rusya'sına tabi olunca onların en kıymetli süvarileri haline gelmişlerdir" (D.3, s.160-161).

Ders kitaplarına göre; Rusya'da Rus çoğunluk arasında 300 bin kadar Alman, 3,5 milyonu geçen miktarda Musevi, büyük şehirlerde dağınık olarak yaşamaktadır. Daha önceleri Rus hükümetinin Yahudileri Polonya ve güneybatı eyaletlerinde yaşamaya mecbur ettiğinden ve birçok defalar Musevilere karşı büyük soykırımlar uygulandığından söz edilmektedir. Çarlık Rusya'sının yıkılması ile Sovyetler Birliği kurulunca Yahudilerin biraz nefes almaya başladığına vurgu yapılmıştır. Rusya'da Finlerin ve Türklerin önemli bir miktarda olduğu görülür. Kola yarımadasında yaşayan Laponlar ve Beyaz Denizin doğusunda yaşayan Samoyetler balıkçılık ve avcılıkla geçinmektedirler. Peçora Nehri kenarındaki Zirianlar, çoğunlukla Ruslaşmışlardır. Deri ve balık ticareti yapmaktadırlar. Sayıları 100 bin kadardır. Ayrıca orta Volga havzasındaki Votyaklar, Çeremişler ve Moldivler de Ruslaşmışlardır. Rusya'daki Türklerle ilgili ders kitaplarında detaylı açıklamalar yapılmıştır;

"Kuzey Türkleri Macaristan'a kadar hüküm sürmüş eski Türk Hâkimiyetinin bakayalarıdır. Volga ve Kama havzasında yüksek bir medeniyete ulaşmış Kazan Tatarları, Ural Dağları çevresinde tarım ve ticaretle uğraşan Başkırlar, Volga'nın doğusunda yine tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kırgızlarla Kırım Tatarları, Maniç ve Don havzaları arasında kalmış Kalmuklar bunların en önemlileridir. Rusya'da Türk ve Tatarlar yaklaşık 5 milyon kadardır" (D.3, s.162-163).

"Rusya'da halkın ekseriyeti köylerde yaşamaktadır. Moskova'nın nüfusu 2 milyonun üzerindedir. Kanlı ihtilaller, isyanlar ve kıtlık nüfusun azalmasına ve önemli ölçüde göç etmesine neden olmuştur. Tataristan'ın nüfusu 2,8 milyon ve çoğunluğu Türk'tür. Kuzey Türklüğünün medeniyet merkezi Kazan'dır (280 bin nüfuslu). Burada 12 cami, 3 medrese ve birçok tali ve iptidai mektep vardır. Kazan Hanlarından kalma tarihi eserlerini muhafaza etmektedir. Arazisi mümbit ve madence zengindir. Ayrıca bu bölgede 1,5 milyon Başkurt Türkü yaşamaktadır" (D.3, s.170-174).

Ders kitaplarına göre; Suriye ve Lübnan'ın her tarafında Arapça konuşulmasına rağmen ırk ve cins itibarıyla birlik yoktur. Bu bölgede birçok istilalar olmuş, bu nedenle ırklar birbirine karışmıştır. Fenikeliler, Asuriler, Mısırlılar, İranlılar, Yunanlılar, Romalılar, Araplar ve Türkler burada hükümet kurmuşlardır. Asi nehri kenarındaki Antakya'da nüfusun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Suriye'nin nüfusu 1929 itibarıyla yaklaşık 2.9 milyon kadardır. Bu nüfus 4 adet Suriye hükümeti arasında şu şekilde dağılmıştır: Suriye 1.686.000, Lübnan 863.000, Lazkiye 286.000, Cebelidürüz 50.000. Nüfusun 1,5 milyonu Müslüman geri kalanı Hristiyan'dır. Müslümanlar ekseriyetle Sunnidir (1 milyonu Sunni, yarım milyonu Şii). Aleviler 227000, İsmaililer 15000 kadardır. Hristiyanların (505.000) çoğunluğu Katoliktir. Hristiyanların geri kalanı Ortodoks, Ermeni, Yakubi ve Protestandır. Büyük şehirlerde 16.500 kadar Musevi vardır. Ayrı bir din sahibi olan Dürziler 86.000 kadardır. En önemli şehirler; Şam(198.000), Halep (177.000), Beyrut'tur (134.000).

İran'ın nüfusu 15 milyon kadardır. Halk Farslar ve Türklerden oluşur. Kuzeybatıda bir miktar Ermeni ve Kürtler yaşamaktadır. Güneybatıda bir miktar Arap ve güneydoğuda ise Beluç göçebeleri vardır. 1925'te şahlık Kacar sülalesinden Pehlevi sülalesine geçmiştir. 4-5 milyonluk bir Türk nüfusu vardır.

1930'ların Irak'ında etnik yapının pek karışık olduğu görülmektedir. Musul çevresinde Türkçe ve Kürtçe konuşulmakta, diğer kısımlarda ise çoğunlukla Arapça konuşulmaktadır.

Ders kitaplarında ulus devlet oluşumuna ilişkin bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Irak'ta ilk medeniyet kuran Sümerlerin Türk olduğu, Anadolu'da Hititler başta olmak üzere diğer uygarlıkların Orta Asya'dan geldiği gibi ifadeler dikkat çekmektedir.

Siyasi İlişkiler Açısından Türkiye'nin Komşuları

Ders kitaplarına göre; Türkiye, cumhuriyetin kuruluş döneminde Sovyet Rusya, o zamanki Irak ve Suriye hükümetleri vasıtasıyla Fransa ve İngiltere, 12 ada sebebiyle de İtalya ile komşudur. Dolayısıyla döneminin küresel güçleri ile komşu bir Türkiye'den söz edilebilir. Suriye dışında Arabistan Yarımadası'ndaki siyasi sınırlar günümüze göre oldukça farklıdır. Irak-Arabistan sınırı belirsizdir. Irak ve Suriye dışındaki Arap ülkeleri Arabistan olarak isimlendirilmiştir.

Balkanlarda siyasi bir istikrar söz konusu değildir. Balkan yarımadasının her tarafında Türk medeniyetinin derin izlerine ve eserlerine rastlandığı ve Balkanların esasen bir Türk ülkesi olduğu ders kitaplarında ayrıca vurgulanmaktadır.

"Balkan yarımadasındaki her hadise Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Küçülmüş Bulgaristan zayıflığını tekrar kazanmaya, Akdeniz'de bir mahreç teminine, hatta daha ileri gitmeye heveskâr görünüyor. Büyük bir devlet halini almış olan Yugoslavya'nın gerek dâhili vaziyetini, gerek Adalar Denizi sahilinde esaslı bir mahreç temini için çalışmasını, Adriyatik'te kuvvetini artırmasını civar memleketler endişe ile takip ediyor. Yunanistan'ın ise siyaset ve macera peşinde koşmaktan vazgeçmediği görülüyor" (D.5, s.36).

Ders kitaplarında 1930'lu yıllarda Batı Trakya'daki yaklaşık 300 bin nüfusun % 75'inin Türk olduğu, son zamanlarda Yunanistan hükümetinin burada Yunan nüfusunu artırmaya çalıştığı, bunun içinde yeni köyler

kurulduğu ve yine şehirlerde Rum nüfusunun artırılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Doğal yapı ve oluşum bakımından Anadolu'nun bir parçası olan Ege kıyısındaki adaların bir kısmının Yunanların, bir kısmının da İtalyanların elinde olduğu, ayrıca Torosların devamı niteliğindeki Kıbrıs'ın da İngiliz idaresi altında olduğu vurgulanmaktadır.

Bulgaristan ile ilgili olarak; I. Dünya Savaşı'nda önce Balkanların en çok ilerleme ve gelişme gösteren ülkesi iken yöneticilerin yanlış politikaları nedeniyle, Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa girmeleri sonucu, oldukça geniş arazisinin bir bölümünü kaybettiğinden ve çok borca girdiğinden söz edilmektedir. 1919 Neuilly Sözleşmesi ile Bulgaristan; Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a, Ustrome havalisini Sırbistan'a, Dobruca'nın bir kısmını da Romanya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bulgaristan'daki Türk nüfusun büyük bir kısmının göç etmiş olduğu, ancak halen yaklaşık yarım milyon Türkün Bulgaristan'da yaşadığı vurgulanmaktadır.

Rusya, Avrupa'daki Rusya ve Asya'daki Rusya şeklinde iki bölüm halinde incelenmiştir. 1930'larda Rusya daha çok Rusların ve Ruslaşmış ulusların devleti haline gelmiştir. Daha önce Rus toprakları içinde yer alan Finlandiya, Litvanya, Estonya ve Letonya bağımsız hale gelmiştir. Yine öncesinde Rusya, Avusturya - Macaristan ve Almanya arasında taksim edilmiş olan Polonya'nın da bağımsız hale geldiği belirtilmektedir. Ders kitaplarına Rusya'da uygulanan geniş çaplı zorunlu göç politikasına vurgu yapılarak, Rus muhacirlerin Türk kütelleri arasına sokularak onları dağıtım adacıklar halinde birbirinden ayırdığından söz edilmektedir.

Ders kitaplarında 1917 devrimi ile ilgili olarak önemli bilgiler sunulmuştur. 1917 devrimi ile 18 yaşından küçük olanlara dini tedrisat men edilmiştir. Birçok kilise boşaltılmış, bu binalar da kulüplere ve müzelere tahsis edilmiştir. Yine Rus devrimi ile kadınlar da erkeklerin çalıştığı birçok meslekte çalışmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'ni oluşturan hükümetler ve bu hükümetlere bağlı alt cumhuriyetler ile içindeki muhtar bölgeler detaylı olarak tasnif edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde yönetimi oluşturan birimler de detaylı olarak açıklanmıştır. Sovyetler Birliği "*işçiler, askerler ve köylüler hükümeti*" olarak tanımlanmıştır (D. 3, s. 162-163). Ders kitaplarında Türkiye'ye komşu ve uzun bir dönem Rus toprağı olan Kafkasya ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır;

"Kafkasların en savaşçı kabilelerine merkez ve doğu bölgesinde rastlanır. Bunlar Şeyh Şamil'in torunlarıdır. Ruslara itaat etmektense hicret etmeyi tercih etmişlerdir. Kafkasya'nın yaklaşık nüfusu 12 milyondur. Türkler, Ruslar ve Ermeniler gibi bir kısım ahali hariçten gelmiştir. Ruslar nüfusun dörtte birini, Ermeniler % 12'sini oluşturur. Ermeniler Tiflis, Elizabetpol (Gence) ve Erivan'da toplu olarak bulunurlar. Ruhani reisleri Erivan yakınlarında Açmiyazin'de oturur. Cüzi miktardaki Rum ve Museviler bir tarafa bırakılırsa nüfusun çoğunluğunu Gürcüler, Türkler, Çerkezler oluşturur. Gürcüler ise çiftçi bir kavim olup, ziraatlerini gündün güne ilerletmektedirler. Dinleri Ortodoks olup, Müslüman olanları da vardır. Türklerin bir kısmı çiftçi diğer bir kısmı ise çobandır. Kafkasya'daki Türklerin en önemlisi Azerbaycan Türkleridir. Tiflis, Erivan ve Hazar Denizi kıyılarından Bakü'ye kadar her tarafa yayılmışlardır. Batı Kafkaslardaki Çerkez ve Abazalar Müslümandır. Doğu Kafkasya'da Çeçenler, Astinler, Lezkiler, Avarlar, Dağıstanlılar yaşamaktadır." (D. 3, s. 201-202).

Çarlık Rusya'sının yıkılmasından sonra Kafkasya'nın kuzeyinde Terek, Koban, Dağıstan; güneyinde ise Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet cumhuriyetleri kurulmuştur. Gürcistan'ın merkezi olan Tiflis, 300 bin nüfuslu önemli bir ticaret merkezidir. Batum ve Poti önemli limanlardır. 200 bin nüfuslu Bakü; Azerbaycan'ın başkenti olup, Dünyada Pensilvanya ile beraber en çok petrol çıkarılan merkezdir. 29 bin nüfuslu Erivan; Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin merkezidir.

Suriye ve Lübnan'ın idaresi Cemiyet-i Akvam tarafından Fransa'ya verilmiş olup, ülke bir Fransız müstemlekesidir. Lübnan, Şam, Lazkiye ve Cebelidürüz (Havran) gibi yerel hükümetlere ayrılmıştır. Bunlar Birleşik Suriye Müttehit Hükümeti'ni oluşturmuşlardır. Birleşik Suriye Müttehit Hükümeti meclisine Fransız komiseri riyaset etmektedir. Fransız komiseri Beyrut'ta oturmaktadır. Beyrut Suriye sahillerindeki en işlek limandır.

1930'lu yılların önemli siyasi problemleri arasındaki Hatay sorunundan dolayı ders kitaplarında Hatay'a önemli bir yer ayrılmıştır.

"Hatay ülkesi avarız, iklim ve beşeri hayat açısından Suriye'den ziyade Anadolu'ya benzer. Hatay dâhili işlerinde tam bir istiklale haiz, Türk ekseriyetine müstenit ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan müstakil bir devlettir, Türkiye cumhuriyetinin kati teşebbüsleri ile bağımsızlığına kavuşmuştur. Buradan daha güneye Suriye topraklarına inmiş Türk kitleleri de vardır. Bu mıntıkanın güneyindeki Aleviler de aslen Türk'türler" (D. 6, s. 21-22).

Ders kitaplarında Arap Yarımadası ile ilgili detaylı bilgiler vardır. Buna göre; Filistin İngiliz mandasındadır. Yahudiler burada milli bir yurt tesis etmek istemekte ve yerel halk bu teşebbüse karşı durmaktadır. Ürdün (Maverayı Erden) de İngiliz himayesindedir. Suriye'de (Şam, Lazkiye, Havran, Lübnan) 3 milyon nüfusa, Filistin 1,36 milyon nüfusa ve Ürdün ise 300 bin nüfusa sahiptir.

Irak'ta ise 1921'de Hicaz kralı Hüseyin'in oğlu Faysal kral olarak seçilmiştir. 1932'de İngilizlerin teklifi ile müstakil bir krallık olmuştur. Yönetim şekli meşrutî krallıktır. Irak'ın nüfusu 1920'de 2.849.000 kadardır. Yarı

Şii, yarısı Sünnî'dir. 87.000 kadar Musevi, 80.000 kadar Hristiyan yaşamaktadır. Sünniler Musul taraflarında, Şiiler ise Bağdat ve Basra'da çoğunluktadır. Ahalinin büyük çoğunluğu Arap'tır ve göçebe olarak kabileler halinde yaşamaktadırlar. 1930'lu yıllarda Irak'ta 3,4 milyon nüfus yaşamaktadır.

İran ise 19. asır içinde kuzeyden Rusya ve güneyden İngiltere'nin istilalarına hedef olmuştur. İran yaylasında iki müstakil devlet vardır. Biri İran Şehinşahlığı, diğeri Afgan Krallığı'dır. İran yaylasının güneydoğusundaki Belucistan İngiliz himayesindeki Hindistan hükümetine aittir.

"İran millî kuvvetlerini birleştirmeye çalışacak iradeli bir yönetimden asırlardan beri mahrum iken 1925 inkılabı bu imkânı temin etmiştir. İran için en hayati mesele memleketin birbirinden uzak üretim merkezleri arasında demiryolları inşa etmektir. Zengin petrol kuyularının işletilmesi de millî gelirin yükselmesini sağlamaktadır" (D. 3, s. 693).

Ekonomik Özellikler Açısından Türkiye'nin komşuları

Ders kitaplarında 1. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Türkiye'nin ekonomik olarak bir toparlanma döneminde olduğuna vurgu yapılmıştır;

"İhracatımız az, ithalatımız fazladır. İktisadiyatımızı tanzim için ithalat ile ihracatımız arasında bir muvazene tesis etmek mecburiyetindeyiz. Tıp ve markaya ehemmiyet vermek, ambalajın mükemmel olmasına dikkat etmek icap eder" (D. 4, s. 98).

Türkiye bu dönemde çoğunlukla pamuklu ve yünlü mensucat, madeni eşya, makine ve otomobil gibi mamul maddeler ithal eden ve tütün, afyon, meyve, pamuk, tiftik, yün gibi tarımsal hammaddeler ihraç eden bir ülkedir. Türkiye'nin Yunanistan'a daha çok yakacak, kereste, pamuk, fasulye, balık, yumurta; Yunanistan'ın ise sabun, cam, yağlar ve çeşitli sanayi ürünleri sattığı belirtilmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan'a ise daha çok balık, yün ve meyve; Bulgaristan'ın ise canlı hayvan, mahrukat (yakıt) ve tahıl sattığı belirtilmektedir. Türkiye'nin Rusya'ya ise daha çok portakal, üzüm, zeytin, pamuk, palamut, deri, Rusya'nın ise hububat, şeker, havyar, canlı hayvan ve petrol sattığı belirtilmektedir. 1930'ların Bulgaristan'ı tamamen bir tarım ülkesidir. Ticari tarım ürünlerinin başında gül, tütün ve mısır gelmektedir. Avrupa'nın gülyacağı ihtiyacının büyük bir bölümü buradan karşılanmaktadır. Özellikle Fransa'nın itriyat fabrikalarında kullanılmaktadır. Kırcaali, Mestanlı, Köstendil ve Şumnu'da yetişen tütünün, Yunanistan'ın Kavala tütünleri ile rekabet ettiği ifade edilmiştir. Hayvancılık, bilhassa yumurtacılık ihracatta önemli bir yere sahiptir. Ayrıca o dönemde Bulgaristan'ın sebzeçiliğinin ünlü olduğu, burada yetişen cevizin Avrupa pazarlarında oldukça makbul olduğu ve Doğu Rumeli'de ipekböcekçiliği, kümes hayvancılığı, koyun, keçi ve manda üretiminin önemli olduğu görülmektedir. Bulgaristan ticaretinin çoğunluğunu başta Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa ülkeleri ile yapmaktadır. 1894'deki Sanayii Teşvik Kanunu'ndan itibaren başlayan sanayileşme devlet kontrolünde olup, yabancı yatırımcılara çok az izin verilmekte, yerli yatırımlar teşvik edilmektedir. Başta demiryolu olmak üzere ulaşımaya dönük yatırımlara da büyük önem verilmektedir. Türkiye'nin sınır komşusu olduğu halde iki ülke arasında ticaret pek gelişmemiştir. Bunun nedenlerinden biri olarak, iki ülkenin iktisadi şartlarının ve ürünlerinin birbirine çok benzemesi gösterilmektedir. İthalatımızın % 1,2'si, ihracatımızın ise % 0,5'i Bulgaristan iledir. Bulgaristan'dan çoğunlukla diri hayvan, kaşkaval ve kaşar peynirleri, buğday, odun kömürü satın alınmakta, buna mukabil balık ve havyar, zeytin ve zeytinyağı, balmumu, susam, salep, nohut, fasulye, madenkömürü, mermer, kuru incir ve üzüm gibi ürünler satılmaktadır.

Ders kitaplarına göre; o dönem de Yunanistan da bir tarım ülkesidir. Ancak verimli tarım arazileri yetersizdir. Korint üzümü önemli bir ihraç ürünüdür. Batı Trakya önemli bir tütün bölgesidir. Teselya ovası buğdayları ile meşhurdur. Yanya önemli bir ticaret limanıdır. Vardar ve İstroma havalisi daha önceden buğday ambarı iken bataklık alan haline gelmiştir. Tütün, üzüm ve şaraptan sonra en önemli gelir kaynağı zeytinyağıdır. Korfu adası mahsulün yaklaşık yarısını vermekte, en kaliteli zeytinyağları ise Midilli adasından temin edilmektedir. Ülke zeytin üretimini artırmaya çalışmaktadır. İklim şartları nedeniyle büyükbaş hayvancılık yerine koyun ve keçi beslenmektedir. Maden çeşitliliği fazla olan ülkede demir, zımpara taşı, mermer ve linyit çıkarılmaktadır. Yunanistan halıcılıkta da Türk halıları ile rekabet etmeye çalışmaktadır. Ülkenin çoğunluğunun çorak olması Yunanlıları ekmeğini dışardan kazanmaya mecbur etmiştir. Balıkçılık ve süngercilik ile deniz ticareti önemli bir geçim kaynağıdır. Yunanlıların büyük bir ticaret filosu vardır. Yunanistan 1930'larda Norveç'ten sonra Avrupa'da nüfusuna oranla en büyük deniz ticaret filosuna sahip ülkedir. Bu filo 1927'de 59 bin grostonluk 735 yelkenli, 929 bin grostonluk 472 vapurdan oluşmaktadır. Yine o dönemde Yunanistan, İstanbul'a yönelmiş deniz ticaretini Pire'ye çekmek için mücadele etmektedir. Yunanistan'ın ticareti çoğunlukla İngiltere, Birleşik Devletler, İtalya, Almanya ve Fransa iledir. Daha çok tütün, incir, üzüm, şarap, zeytinyağı, zımpara taşı ve krom ihraç ederken; buğday, pamuklular, şeker, hayvan, kereste ve maden kömürü ithal etmektedir. Türkiye ile ilişkiler hızla gelişme aşamasındadır. Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı ithalatına nispetle 4 kat daha fazladır. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık % 4,5'u Yunanistan iledir.

Ders kitaplarında Rusya'da geniş alan kaplayan bataklıklarla mücadeleden sıklıkla söz edilmektedir. Örneğin Bug vadisinden Dinyeper'e kadar uzanan geniş bir çukurluğun yaklaşık üçte birinin kurutulması tarıma

kazandırıldığı ifade edilmiştir. Kırım Dağları'nın güney eteklerinde Karadeniz sahillerinin ılıman iklimi, güzel sayfiye alanları ve muntazam sanatoryumları ile çokça rağbet gören bir rekreasyon alanı olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Leningrad çevresi ile Moskova çevresinde birçok suyolunun birbirine bağlandığı vurgulanmaktadır. Rusya nehirlerinde, bilhassa Volga'da tatlı su balıkçılığı ve havyar üretiminin önemi vurgulanmaktadır.

"Rusya'da halkın önemli bir bölümünün geçim kaynağını oluşturan bu nehre halk "küçük valide" ismini verir ve onu kemali şükranla takdis eder" (D.3, s.148).

Kırımın güney sahillerinde zeytin, incir gibi Akdeniz bitkileri görülmektedir. Volga kenarındaki şehirlerde nüfusun çoğunluğunun Müslüman ve Türk olduğu belirtilmektedir. Ülkede kürk ticareti çok önemlidir. Balıkçılık önemli bir geçim kaynağıdır. Havyar sanayi de çok önemlidir. Nüfusun % 84'ü ziraatla meşgul olmaktadır. Halkın temel gıda maddesi çavdardır. Rusların milli içeceği votkadır.

"Bir aralık tüm Avrupa'yı doyuran ülke, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kendini doyurabilecek ekmek bulamamıştır" (D.3, s.179).

Bu dönemde Bakü petroleri tüm Rusya petrolerinin % 79'unu oluşturmaktadır. 1914'te Rusya'da 234 şeker fabrikası vardır. Savaştan sonra çoğu Polonya'da kalmıştır. Çok geniş arazilere sahip Rusya'da nakliyat önemli bir sorundur. En önemli nakliye vasıtaları nehirlerdir. Ancak sadece 150-200 gün istifade edilebilmektedir. Tek limanı Leningrad (Saint Petersburg) limanıdır.

Dönemin ders kitaplarında Rusya ile ticaretimizin zayıf olduğu vurgulanmıştır. Türkiye taze ve kuru üzüm, portakal ve limon gibi meyveler ile pamuk ve palamut ihraç etmektedir Rusya'dan ise petrol, havyar ve buğday satın alınmaktadır. Kafkasya'da temel ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılıktır. Tarım iptidai usullerle yapılmaktadır. Nakliyat, hayvanlar ile sağlanmaktadır. Batum çevresinde çay ziraatı ilerlemektedir. Petrol Kafkasya'nın en önemli hasılat kaynağıdır. Bakü civarında çeşitli bataklık alanlar petrol ümidiyle kurutulmaktadır. Buradaki petrolün sadece beşte biri Rusya dışına satılmaktadır. Batum muntazam bir limandır. Tiflis tüm güney Kafkasya'nın merkezi durumundadır. Güney Kafkasya'nın en büyük şehri olan Bakü'deki petrol, daha önceden Tiflis ve Batum üzerinden vapurlarla diğer ülkelere gönderilirken, büyük bir çoğunlukla Rusya dâhilinde tüketilmeye başlamıştır. Gümrü üzerinden Türkiye ile ticaret yapılmaktadır. Kafkasya'da demir sanayii için gerekli olan manganez de çıkarılmaktadır. Tula civarında kömür ve demir çıkartıldığı için Moskova'da maden sanayi gelişmiştir. Yün, keten, mensucat ve deri sanayi gelişmiştir. Pamuk mensucat fabrikalarının hammaddesi çoğunlukla Türkistan'dan gelmektedir.

Erken cumhuriyet döneminde Suriye Asya'nın iç kesimlerine doğru önemli bir transit ülkedir. Ders kitaplarında Antakya ovası, Trablus ovası, Bekaa ve Şeria vadileri ile Havran yaylası dünyanın en verimli tarım arazileri arasında gösterilmiştir. Halep ve Lazkiye'de pamuk üretimi önemli ölçüde artmıştır. Lübnan'da ipekböcekçiliği önemlidir. Ayrıca Suriye'de koyun üretimi de çok önemlidir. Suriye maden yönünden zengin değildir. Bulunan çeşitli madenlerden henüz istifade edilmemiştir. İpekli kumaşlar, maroken, sabun ve gülyağı ihracatı önemlidir. Seyrüsefere uygun nehirleri yoktur. Nakliyat yetersizdir. Haftada iki defa Beyrut ile Bağdat arasında, ayda iki defa Beyrut- Bağdat – Tahran arasında otomobiller işlemektedir. İthalat daha ziyade Beyrut; ihracat ise Beyrut, Trablus ve İskenderun'dan yapılmaktadır. Türkiye ile ticaret pek gelişmemiştir. Türkiye ithalatının % 3,8'i, ihracatın ise % 6, 15'i Suriye ile yapılmaktadır. İskenderun limanının önemi vurgulanmaktadır:

"İskenderun Akdeniz'in Trabzon'u gibidir. Güney Anadolu'nun hiçbir yerinde bu kadar mahfuz bir liman yoktur. Burası sadece civar yerlerin değil Şarki Anadolu'nun ve El Cezire'nin de bir kapısıdır. Hatay'da eski eserleri görmek için çok sayıda gezici gelmektedir" (D. 6, s. 23).

Antakya dağları üzerinde yer alan ve bir Türk bölgesi olan Bayır ve Bucak yaylalarının yönetimin Suriye'de kaldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca birçok yolların toplandığı yerde yer alan Halep'in doğu ticaretinin önemli merkezi olduğu belirtilmektedir.

Ders kitaplarında Irak'ın en önemli servetinin petrol olduğu ifade edilmiştir. Musul ve çevresindeki zengin petrol kaynaklarının Suriye'nin Trablus, Filistin'in (Palestin) Hayfa limanına gidecek borular ile Akdeniz'e taşınacağından söz edilmektedir. Bu petroleri işletme hakkı *Iraq Petroleum Company* (IPC) (İngiliz, Amerikan, Fransız ve Hollanda ortaklığı) aittir. Irak, İran mallarının transit olarak ihracından çok istifade etmektedir. Irak'tan çıkarılan malların % 60'ı İran mallarıdır. Irak'ın ticareti çoğunlukla Hindistan ve İngiltere iledir. Türkiye ile ticareti yok denecek kadar azdır. Irak'ta Fırat ve Dicle üzerindeki nakliyat akıntı istikametinde *kelek* adı verilen sallarla yapılmaktadır.

Ders kitaplarında Irak'ın kuzeyinde ahalisinin büyük kısmı Türk olan Musul ve havalisinin, Türkiye'nin dışında kalmasına Türk hükümetinin itiraz ettiği, ancak Cemiyet-i Akvam'ın tayin ettiği hudut hattını kabul etmek zorunda kaldığı vurgulanmıştır. Ancak Musul petrolerinden Irak hükümetinin alacak olduğu payın % 10'unun 25 sene müddetle Türkiye'ye ait olacağı belirtilmektedir. Bu dönemde Irak halkının en önemli zenginlik kaynağı yün üretimidir. Bağdat yaklaşık olarak 145.000, Basra 20.000 nüfusa sahiptir. Çok verimli topraklarına rağmen mevcut arazinin % 1'i bile ekilmiş değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında getirtilen İngiliz mühendis Wilcox tarafından Irak'ın sulanması için hazırlanan bir plandan söz edilmektedir. Buğday ve

pamuk ziraatındaki iyi gelişmelerden söz edilmektedir. Bağdat'ta Kanada ve Birleşik Devletlerdeki gibi büyük elevatörler inşa edilmiştir. En önemli tarım ürünlerinden hurma çok çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Hurmadan şurup, sirke ve rakı imal edilmekte, çekirdekleri mahrukat gibi, kütüğü inşaatta, kabuklarından ip, yapraklarından yelpaze ve sepet, dallarından yatak ve sandalye yapılmaktadır. Deve ve at aşiretlerin hayatında çok önemlidir. Irak hurma, pirinç, arpa, buğday, yün ve petrol ihraç etmektedir.

İran'ın da temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Halıcılık ve ipekçilik önemlidir. Çok koyun beslenir. Horasan yünleri ile İran halıları dokunur. Tebriz, Hemedan ve Kerman halıları meşhurdur. İran 5. Petrol üreticisidir. Kermanşah ve Şuster'de petrole rastlanmaktadır. Ders kitapları; *Anglo-Persian Oil* isimli İngiliz şirketi hasilatının % 16'sını İran'a vermekte iken İran hükümeti buna itiraz ettiğinden söz etmektedir. O dönemde Türkiye ile İran arasındaki ticaret çok zayıftır. İran'da pek az demiryolu vardır. Bunun nedeni iki ülke arasında muntazam yolların bulunmamasıdır. Ancak o dönemde de Tebriz- Trabzon yolu, İran ticareti için stratejik öneme sahiptir.

Tarihsel Bağlar Açısından Türkiye'nin Komşuları

Ders kitaplarında ülkelerin geçmişte yaşadığı tarihsel değişimlere ve toplumsal dönüşümlere yer verilmektedir. Önceden Osmanlı'nın müstakil bir vilayeti olan Bulgaristan'ın 1908'de bağımsız olarak meşruti monarşi ile yönetilen bir krallık haline geldiği ifade edilmektedir. Kral Bulgar Çarı olarak adlandırılmaktadır. Çarlık ise Sax Coburg- Gotha hanedanına aittir. Bulgarların aslen Türk oldukları belirtilmektedir. Orta Asya kökenli Bulgarların uzun müddet Volga sahillerinde yaşadıkları ve Balkanlara geldikten sonra Slavlaştıklarına değinilmektedir. Ayrıca Bulgarlar için;

"Lisanları Sırpçaya pek yaklaşır. Dinleri Ortodoksluktur. 1870'e kadar Rum Ortodoks kilisesine tabi iken bu tarihten sonra ayrılmışlar ve bir Bulgar Eksarhhanesi vücuda getirmişlerdir. İçlerinde İslamiyet'i kabul etmiş olanları da vardır. Bunlara Pomak denir. Miktarları 20 bin kadardır. Nüfusun 0,49'unun oluşturan Pomaklar Rodop Dağları arasında ve eteklerinde yaşarlar" (D. 3, s. 11), denilmektedir.

Ders kitaplarında ülkelerin başında verilen kısa özet, 1930'lar Türkiye'sinin bu ülkelere ilişkin gözlemlerini yansıtan önemli ifadelerdir. Yunanistan'ın Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinden istediğini alamamasının ve İzmir'den çıkarılmasının Yunanistan kamuoyunda hayal kırıklığı oluşturduğuna ve iç karışıklıklara neden olduğuna vurgu yapılmış, ancak cumhuriyetin ilanı ile tekrar bir gelişme sürecine girdiği ifade edilmiştir. Türkiye'den mübadele antlaşması sonucu Yunanistan'a giden Rumların yerleştirilmesi için Cemiyeti Akvam'ın girişimi ile New York ve Londra piyasalarından yapılan yardımların ülkenin kalkınmasındaki payı vurgulanmıştır. Yunanistan ilgili ayrıca;

"Cihan Harbinden sonra Yunanistan Meydanı boş bularak Trakya'yı İstanbul'a kadar işgal ettiği gibi Anadolu'yu da geçerek İzmir'i ve civarını zapt etmiş ve hatta Bursa ve İznik çevresini de zapt etmek istemiştir. Ancak buna karşı kahraman Türk ordusunun savletine dayanamayan Yunan ordusu denize dökülmüş ve bu hülyasını terke mecbur olmuştur" denilmektedir (D. 3, 28).

Ders kitapları I. Dünya savaşından sonra Suriye'nin beş kısma ayrıldığından söz etmektedir. Bunlardan ikisi olan Halep ve Şam hükümetleri 1925'te Suriye Cumhuriyeti adıyla birleşmişlerdir. Bu cumhuriyet Hama, Humus, Şam, Havran, Halep, İskenderon (İskenderun), Deyrizor adında 7 sancaktan oluşmaktadır. Bunlardan İskenderon sancağı 1921 Ankara İtilafnamesi gereğince idari özerkliğe sahiptir. Suriye Cumhuriyeti dışında Lazkiye, Lübnan ve Cebelidürüz hükümetleri kurulmuştur. Lazkiye hükümeti evvelce Aleviler hükümeti adını almıştır. Suriye hükümetleri Irak gibi tam bir bağımsızlık istemektedir. Bu konuda Fransa Hükümeti ile müzakereler henüz bir sonuca varmamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'deki coğrafya ders kitaplarında Türkiye'nin komşularındaki doğal unsurlar, *Ulaşım* ve *tarım* olmak üzere iki temel ekonomik etken çerçevesinde ele alınmıştır. Dağlık alanlar ulaşımı önemli ölçüde sınırlandırdığı için belirgin kültürel farklılıklara sebep olmuştur. Yine dağlar arasındaki geçitler stratejik öneme sahiptir. Nehirler, özellikle kara içlerine doğru ulaşım açısından büyük önem taşımaktadırlar (Sağdıç ve Aydın, 2015). Özellikle Rusya'da en önemli nakliye vasıtası nehirlerdir. Topografya ve iklim şartları, temel ekonomik faaliyet olan tarıma elverişliliklerine göre incelenmiştir. Tarımın en önemli sorunu sulamadır. Tarımsal sulama için yapılmakta olan yeni tesislerin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Birecik'ten Basra'ya kadar seyrüseferin yapılabildiği Fırat ve Dicle'nin su seviyesinin kararsızlığı ve akımın şiddetinin ulaşımı olumsuz etkilediğine vurgu yapılmaktadır (Özkan, 2018). Bölgede 1. Dünya Savaşı sonucunda oluşan yeni ülkeler arasında siyasi istikrar henüz yeterince tesis edilememiştir ve sınırlarda bazı belirsizlikler söz konusudur. Ayrıca Türkiye'nin sınırları doğal sınırlar değildir. Aşağı Meriç havzasını oluşturan Edirne vilayetinin yarısı Yunanistan sınırları içinde kalmıştır. Kuzeydoğuda Çoruh nehir havzasının büyük bir bölümü Türkiye'de iken, havzanın aşağı bölümünde delta kısmını oluşturan Batum'un nüfusunun büyük bir kısmı Türk olmasına rağmen Türkiye sınırları dışında kalmıştır. Suriye ve Irak sınırlarında da benzer sorunlar söz

konusudur. Halkın büyük kısmı Türk olan Musul ve havalisinin Türkiye'nin dışında kalmasına Türkiye'nin itiraz ettiği belirtilmektedir. Türkiye'nin doğusunu oluşturan Cezire-i Ulya'nın hurma ağaçlarının bittiği yerden başladığı ve Türkiye'nin güneyindeki doğal sınırın Sincan Dağları'ndan geçmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. En istikrarlı sınır olarak İran sınırı, belirtilmektedir. Geçmişten günümüze Türkiye'nin komşuları ile yaşadığı problemlerin en önemli nedenlerinden birisi de, bu ülkelerle olan sınırların doğal etkenlere gerekli hassasiyet gösterilmeksizin belirlenmiş olmasıdır (Aras, 2014).

Erken cumhuriyet döneminde Maarif Vekâleti, müfredat programı ve ders kitaplarıyla orta tahsil ve öğretmenler üzerinde uzun yıllara varan bir ideolojik denetim kurulmuştur (Ortaylı,2001). Ayrıca eğitim ulus-devletin ideal vatandaşlarını yetiştirmede kullandığı en önemli araçlardan birisi olarak görülmektedir. Eğitim aracılığıyla ortak bir anlam alanı yaratılmakta ve hükümetlerin yönetme kapasitelerinin artırılmasına katkı sağlanmaktadır (Arnott ve Ozga, 2016). Çünkü eğitim "ulusal kimliğin inşa alanı" olarak görülmektedir (No'voa, 2000). Eğitimin toplumsal alanda sağlamak istediği bu denetimin, uygulamada en önemli araçlarından biri de ders kitaplarıdır. Çalışmamızda incelediğimiz ders kitaplarında da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet kimliği ön plana çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin millet ve memleket itibarıyla tamamen bir birlik oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra artan milliyetçilik akımlarının etkisiyle ulusların etnik özellikleri detaylı olarak tasvir edilmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemin coğrafya ders kitaplarında Balkan yarımadasının her tarafında Türk medeniyetinin derin izlerine ve eserlerine rastlandığı ve Balkanların esasen bir Türk ülkesi olduğu vurgulanmaktadır. Osmanlı coğrafyasında kalmış soydaşların sorunlarına ders kitaplarında temas edilmektedir. Türkiye'nin bu dönemde Avrupa ülkelerinin çoğundan daha az nüfusa sahip olduğu vurgulanmakta, nüfusun azlığının bir problem olduğuna dikkat çekilmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi nedenlerle komşu ülkelerin nüfus yapısının önemli ölçüde değiştiği ve değiştirildiği ders kitaplarında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber özellikle Balkanlarda ve Kafkasya'da Türkçenin ve Türk kültürünün yaygın olarak yaşadığı vurgulanmıştır. Irak ve Suriye'deki etnik ve mezhepsel farklılıklar dile getirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye yeni bağımsızlığına kavuşmuş bir ülke olmasına rağmen komşularından dolayı küresel bir mücadele alanının tam ortasındadır. Türkiye; Sovyet Rusya, o zamanki Irak ve Suriye hükümetleri dolayısıyla Fransa ve İngiltere,12 ada sebebiyle de İtalya ile komşudur. Balkanlarda siyasi bir istikrar söz konusu değildir. Batı Trakya'da yeni Rum köylerinin kurulduğu ve şehirlerde de Rum nüfusunun artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Doğal yapı ve oluşum bakımından Anadolu'nun bir parçası olan Ege kıyısındaki adaların bir kısmının Yunanların, bir kısmının da İtalyanların elinde olduğuna, yine Torosların devamı niteliğindeki Kıbrıs'ın da İngiliz idaresi altında olduğuna dikkat çekilmektedir.

Tamamen Fransız mandasında olan Suriye; Lübnan, Şam, Lazkiye ve Cebelidürüz (Havran) gibi yerel hükümetlerden oluşan federatif bir yönetime sahiptir. Yönetim merkezi Beyrut'tur. Suriye'nin bu dönemdeki yönetim şekli ve politik sınırlarının bilinmesi; günümüzde Ortadoğu'da ABD destekli bölünme ve yeni ülkelerin oluşturulmasına ilişkin senaryoların (Köylü, 2015) nihayetinde nasıl bir coğrafya öngördüğü ve de en güncel örneğiyle Suriye savaşının sonuçlarına ilişkin tartışmalara ışık tutabilir. Hatay'ın doğal ve beşeri açıdan Suriye'den ziyade Anadolu'ya benzediği ve bu nedenle Türkiye cumhuriyetinin kati teşebbüsleri ile bağımsızlığına kavuştuğu vurgulanmaktadır. Esasen ders kitaplarında Arap Yarımadası ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda Filistin ve Ürdün'deki İngiliz mandasına, Yahudilerin burada milli bir yurt tesis etme gayretlerine ve yerel halkın buna karşı mücadelesine dikkat çekilmektedir.

Bu dönemde Türkiye'nin komşuları ile ticari ilişkileri çok zayıftır. Gerek Türkiye, gerekse Türkiye'nin komşuları ticaretinin büyük bir bölümünü Almanya, İngiltere ve Fransa gibi küresel güçlerle yapmaktadırlar. Temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Dolayısıyla ticaret de tarımsal ürünlere dayanmaktadır. Tarımsal faaliyetler insan ve hayvan gücüne bağlı olarak ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Tarımın en önemli sorunu sulama olanaklarının sınırlı olmasıdır. Irak'ta Osmanlı'nın son zamanlarında başlatılan ve İngilizler tarafından sürdürülen sulama projelere dikkat çekilmiştir. Özellikle Rusya başta olmak üzere, komşu ülkelerde tarımın diğer önemli bir problemi de bataklıklarla mücadeledir.

Tarımsal olanakların sınırlı olduğu Yunanistan'da deniz ticareti ve balıkçılık öne çıkmıştır. Özellikle Rusya'da Bakü ve Irak'ta Musul çevresindeki zengin petrol yatakları başta olmak üzere Rusya, İran ve Irak'taki petrolün önemi vurgulanmaktadır. Bu dönemde Bakü, dünyada Pensilvanya ile beraber en çok petrol çıkarılan merkezdir. Suriye ise Irak'taki bu petrolün Akdeniz kıyısındaki limanlara taşınması için inşası planlanan boru hatları nedeniyle stratejik öneme sahiptir.

Erken cumhuriyet döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşuları hakkında devletin resmi bilgi kaynakları arasında yer alan ders kitapları aracılığıyla önemli bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Bunlar arasında;

- Doğal coğrafi unsurlar insan faaliyetlerini önemli ölçüde sınırlandırmakta ve yönlendirmektedir.

- Yeni Türkiye cumhuriyetinin komşuları çoğunlukla günümüzde olduğu gibi küresel güç merkezlerinin etkisi altındadır.
- Yeni Türkiye cumhuriyetinin komşuları ile ticari ilişkileri gelişmemiştir.
- Türkiye gibi komşularında da temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır.
- Yeni Türkiye Cumhuriyeti 1. Dünya Savaşı sonucunda belirlenen siyasi sınırlardan, başta Musul olmak üzere memnun değildir.
- Osmanlı bakiyesi Türk topluluklarının sorunlarına ders kitaplarında yer verilmektedir.

Bu bilgiler içerik itibarıyla günümüzdeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin analiz edilmesine ve yeni stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Alves E J. F., G. G. Moura and C R. A. Candeiro, (2013). Analysis of the approach of paleontology in geography textbooks in Ituiutaba, Minas Gerais, Brazil, *Educational Research and Reviews*, 8(18): 1684-1688.
- Aras, R. (2014). Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları: Eleştirel bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 5-37.
- Çepni S (2007). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Trabzon: Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Copeaux, E. (2006). *Tarih ders kitaplarında Türk tarih tezinden Türk İslam sentezine (1931-1993)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, N., (2011). Osmanlı’dan Cumhuriyete Ders Kitaplarında Devlet Kavramının İktidar-Eğitim İlişkisi Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2069-2090.
- Duran, F.S., 1930. *Beş Kıt Coğrafyası-Asya*, Hilmi Kitaphanesi-Marifet Matbaası, İstanbul.
- Duran, F.S., 1930. *Beş Kıt Coğrafyası-Avrupa*, Hilmi Kitaphanesi-Marifet Matbaası, İstanbul.
- Forster In: N 1995. The analysis of company documentation. C Cassell, G Symon (Eds.): *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide*. London: Sage Publications.
- GMF (2015), Türkiye’nin Algıları Araştırması, Ankara. http://www.gmfus.org/sites/default/files/TP%20Key%20Findings%20Report%20Turkce%20Final_0.pdf (21.06.2018).
- Graves, N., Murphy, B. (2000). Research into Geography Textbooks, *Reflective Practice in Geography Teaching*, pp.228-237, Kent, A., (Ed.), London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Güçer, B., Duran, F. S., 1933. *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Güçer, B., 1940. *Devletler Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Hesapçioğlu, M., 2009. Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 29, 121-138.
- Köylü, M. (2015). Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1(2), 85-100.
- Margaret Arnott and Jenny Ozga, 2016. Education and nationalism in Scotland: governing a ‘learning nation’ *Oxford Review of Education*, 42(3), 253-265.
- No’voa, A. (2000). The restructuring of the European educational space: Changing relationships among states, citizens and educational communities. In T.E. Popkewitz (Ed.), *Educational knowledge changing relationships between the state, çivil society and the educational community* (55-68). Albany: State University of New York Press.
- Ortaylı, İ., 2001. *Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları*, 8. Baskı, İstanbul
- Özkan, S.H., 2018. Şad Kaptanlığının Kuruluşu ve Basra’nın Stratejik Önemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 1-15.
- Sağdıç, M., Aydın, F., 2015. The Depiction of Africa in Turkish Geography Textbooks of Turkey During the Period of Transition from Empire to Republic, *Anthropologist*, 21(1,2): 156-167.
- Selen, H. S., 1930. *Lise, Orta ve Muallim Mektepleri İçin Coğrafya Dersleri, Sınıf 8, V. Kitap Türkiye*, Tefeyyüz Kitaphanesi, Milliyet Matbaası, İstanbul.
- Selen, H. S., 1930. *Lise, Orta ve Muallim Mektepleri İçin Coğrafya Dersleri, Sınıf 7, 3. Kitap Avrupa*, Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- Selen, H. S., 1939. *Lise ve Orta Mektepler İçin Tatbikatlı Coğrafya Dersleri I. Kitap*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Selen, H. S., 1941. *Lise ve Orta Mektepler İçin Tatbikatlı Coğrafya Dersleri II. Kitap*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Waugh, D. (2000). "Vvnting Geography Textbooks". *Issues in Geography Teaching*. 93-107, London and New York.
- Yıldırım A, Simşek H (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları, Ankara.

İletişim/Correspondence

Mustafa Sağdıç
msagdic@yildiz.edu.tr
Selim Hilmi Özkan
shilmi@yildiz.edu.tr